

Рамі А. О.,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри англійської філології й перекладу
Національного авіаційного університету

ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ СТАТУС ПОНЯТТЯ «ЖАНР» У СУЧАСНИХ ТРАНСЛЯТОЛОГІЧНИХ СТУДІЯХ

Анотація. У статті досліджуються різні підходи до вивчення поняття «жанр» у сучасному перекладознавстві. Основна увага зосереджується на різних потрактуваннях досліджуваного поняття як у вітчизняному, так і в зарубіжному перекладознавстві, а також на виявленні ключових особливостей означеного феномена. Дослідження визначає зміщення акцентів із розуміння жанру як структуралістської ієрархії, натомість вказуючи на його когнітивну природу.

Ключові слова: жанр, жанрова специфіка, перекладознавство, когнівістика.

Постановка проблеми. Будь-яке жанрове утворення не є монолітним, а являє собою пов'язану та взаємозалежну ієрархічну систему, за умови повноцінного функціонування якої уможливується функціонування самого жанру.

Поняття жанру містилося вже в працях Аристотеля (384–322 рр. до н. е.), однак у понятійному апараті літературознавства, лінгвістики й перекладознавства воно вкорінилося лише протягом останніх століть (М. Бахтін [1], Ю. Тиньянов [21], Т. Бовсунівська [4; 5], Н. Копистянська [10], Т. Некряч [14], М. Новикова [15], Г. Стен [29], І. Шама [23], А. Раті [16], І. Струк [20]).

Вивчення жанру з перекладознавчих позицій є однією з нагальних потреб сучасних філологічних студій. Така нагальність зумовлена не тільки відсутністю однозначної дефініції жанру, попри досить велику кількість досліджень у царині жанрології, а й насамперед нечисленними розвідками в площині перекладознавства [8; 17; 18; 22].

Найбільш фундаментальний огляд поняття жанру в радянській науковій літературі здійснив М. Бахтін у статті «Проблема речевих жанрів». На думку дослідника, жанр – це основа, базовий складник текстового полотна, адже розуміння жанру є конче необхідним у процесі творення тексту. Ключовим поняттям у науковця є поняття жанру як цілісного утворення, що налічує у своєму арсеналі смислотвірний потенціал (тематичний зміст, стиль) та архітектонічну стійкість (композиційну структуру) [1, с. 238]. Контroversійними до ідей М. Бахтіна були ідеї Ю. Тиньянова, який відстоював поняття жанру як непостійної системи, зміни системи жанрів у процесі зміни історичних епох, відзначав індивідуальність жанрових структур у творчості різних письменників [20].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розглянемо подальший розвиток жанру та жанрових теорій у річищі сучасних філологічних розвідок і окреслимо вектори жанрових студій у сучасному перекладознавстві.

Найширше тлумачення жанру бачимо в Дж. Рейхерта: «будь-яка група творів, які були обрані на основі спільних рис» [28, с. 57]. «Жанр – це динамічна структурна модель, яка може реалізовуватися в певній кількості конкретних творів» – у М. Брандес [6, с. 40]; «універсальна модель літератур-

ної побудови» – у А. Маріно [27, с. 46], «модель розв'язання проблем на рівні форми» – у К. Гільєна [26, с. 120]; «основа, що уможливує літературну композицію» – в А. Фаулера [25, с. 36]; «тематичні та стилістичні умови, що визначають сутність конкретних творів і межі, у яких ці твори інтерпретуються» – в О. Левінтової [12, с. 23]; «сукупність текстів, у яких реалізується певний спосіб або образ» – у С. Гайди [7, с. 31]; «жанр, який ґрунтується на спадкоємності сприйняття: читач, знаходячи у творі певні особливості сюжету, місця дії, поведінки героїв, відносить його до якого-небудь відомого йому жанру, згадуючи прочитане й впізнаючи в новому знайоме» – у Т. Бовсунівської [5, с. 8].

Мета статті – проаналізувати наявні дефініції поняття «жанр» та окреслити подальший вектор розвитку означеного феномена.

Виклад основного матеріалу. Як бачимо, спільним знаменником для всіх дослідників є розуміння жанру як моделі, певного комплексу умов, які уможливають існування жанру як такого. Усі ці витлумачення жанру тісно взаємопов'язані і, доповнюючи та розкриваючи одне одного, фіксують складну й багатогранну природу жанру на основі базової *структуралістської жанрової концепції*, що передбачає зв'язок елементів тексту й жанру на основі формально-логічних зв'язків [2; 4; 5; 29].

Однак у умовах когнітивного дисонансу сьогодення [29], коли людина існує на тлі суперечностей та кардинальних змін, сучасна філологічна наука поповнюється новими ідеями. Дедалі більшої популярності набуває, зокрема, *когнітивна жанрова концепція* [4; 5; 29], яка полягає, на нашу думку, не в тотальному руйнуванні структуралістської, а в її вдосконаленні й доповненні. Базова категорія *ієрархічної стійкості* структуралістів переосмислюється на користь так званої *«дифузної природи жанру»*, яка передбачає постійний розвиток та нові ідеї, не відкидаючи основного набору стійких характеристик, що детермінують кістяк жанру.

У подібному руслі висловлюється в монографії «Когнітивна жанрологія та поетика» Т. Бовсунівська: «Відмінність когнітивної теорії жанру полягає в тому, що вона орієнтує на пізнання не тільки стійких, але й плінних характеристик жанру з метою більш повного його представлення» [4, с. 18]. Дослідниця зазначає, що в процесі створення когнітивної теорії жанру змінилися не стільки самі жанрові форми, скільки їх розуміння крізь призму сучасних наукових концепцій, і наголошує на тому, що «когнітивний підхід дає можливість урахувати плінні ознаки жанру, адже ними сповнені сучасні романи, проте це не означає, що такі плінні ознаки не є повторюваними, не є певною закономірністю тексту. Плінні ознаки жанру також становлять усталену схему» [4, с. 24].

Отже, окресливши основні жанрові концепції, що детермінують жанр у сучасних філологічних студіях, ми, опираючись

на визначення Н. Бернадської та Т. Яхонтової, дефінуємо жанр як художнє ціле, у якому взаємодіють доміантні та змінні ознаки, що знаходять своє вербальне оформлення за допомогою системи засобів мови [2, с. 4; 24, с. 2].

Відповідно до запропонованої дефініції вважаємо за доцільне навести класифікацію перекладів В. Комісарова за жанрово-стилістичними особливостями: «Жанрово-стилістична класифікація перекладів залежно від жанрово-стилістичних особливостей оригіналу зумовлює виокремлення двох функціональних видів перекладу: художнього (літературного) перекладу й інформативного (спеціального) перекладу» [9, с. 95]. Дослідник убачає в художньому перекладі одну з комунікативних функцій – художньо-естетичну, що полягає у створенні певного художнього образу, відбитка жанру оригіналу в перекладі [9, с. 95].

У вітчизняному перекладознавстві проблема відтворення жанрових особливостей пов'язана з іменами таких науковців, як Н. Бідненко [3], О. Дзера [8], О. Лебідь [11], М. Лукінова [13], Н. Романюга [17], Р. Ситар [18], С. Скороходько [19], О. Хан [22] та ін.

На сучасному етапі розвитку наукової перекладознавчої думки в Україні перекладознавчі дослідження, що прямо чи опосередковано пов'язані з жанром як художнім цілим, мають фрагментарний характер. Особливості перекладу фразеологічних одиниць з урахуванням жанрових характеристик оригіналу були досліджені О. Лебідь, яка зазначає, що закони жанру істотно впливають на вибір способу перекладу фразеологічного відповідника [11, с. 2]. Дослідниця констатує наявність двох груп головних чинників, що впливають на процес перекладу: мовних і позамовних. Кореляцію першотвору та перекладу в лексичному, граматичному й стилістичному аспектах авторка відносить до мовних чинників, а кореляцію тексту оригіналу й тексту перекладу з культурою та національними особливостями – до позамовних. Отже, О. Лебідь доходить висновку, що саме мовні та позамовні чинники уможливають утворення жанру [11, с. 6–7].

Жанрові особливості драми в перекладі стали предметом дисертаційних досліджень М. Лукінової та Н. Бідненко. М. Лукінова в роботі «Жанрова специфіка перекладу класичної драматургії» виокремлює жанрово-стилістичні особливості драми, які становлять підґрунтя жанру, та досліджує їх адекватне й еквівалентне відтворення в перекладі [13, с. 1, 4]. Ураховуючи особливості перекладу драми для читача та для глядача, М. Лукінова розподіляє між ними доміантні риси: для читача – еквівалентності, для глядача – адекватності, однак наголошує на їхній взаємній функціональності й обов'язковій наявності в тексті перекладу [13, с. 1, 14]. На основі зіставлення першоджерела та його перекладу дослідниця випрацьовує основні критерії й стратегії в процесі перекладу драми.

Якщо М. Лукінова розглядає переклад драми на матеріалі російських перекладів драм В. Шекспіра, то матеріалом дисертаційної праці Н. Бідненко є російський переклад п'єси Б. Шоу «Учень Диявола». Дослідниця зауважує, що відповідь на запитання про специфіку перекладу драми слід шукати за допомогою виявлення головних родових ознак драматичного твору [3, с. 195]. Н. Бідненко торкається також проблеми цілісності перекладацької інтерпретації драматичного тексту та вказує на головне завдання перекладача – відтворити в повному обсязі всі складники моделі іншої культури, зберегти національно-історичну своєрідність першотвору. Дослідниця

відзначає вагому роль творчої індивідуальності перекладача в процесі відтворення жанрових особливостей, зауважуючи, що перекладач є посередником між двома культурами.

З'ясування перекладознавчого статусу реалій і окреслення жанрових особливостей казки визначили тему дисертаційної праці С. Скороходько. Дослідниця виокремлює жанрово-стилістичні доміантні казки, розглядає реалії як національно-культурні компоненти казки та надає їм перекладознавчого статусу. С. Скороходько систематизує ключові проблеми перекладу реалій, указує на труднощі відтворення національно-культурної лексики та наголошує на потребі збереження національного колориту першоджерела [19].

Вагомий внесок у жанрову теорію перекладу зробила О. Дзера в статті «Жанри художнього перекладу». Дослідниця розглядає переклад як сукупність усіх літературних систем певної культури, що корелює з поняттям жанру, та вивчає жанр перекладу з позицій критеріїв історично-часової зумовленості [8, с. 21]. Авторка класифікує жанри художнього перекладу за первинними (інноваційними) та вторинними (наявними) елементами; ґрунтуючись на перевазі тих чи інших елементів, відносить переклад до конкретного жанру [8, с. 22–23]. В українському перекладознавстві дослідниця виділяє переспів як доміантний жанр, який містить вторинні, уже наявні елементи. О. Дзера співвідносить переспів із терміном «одомашнення», що набув чималої популярності останнім часом і означає сприйняття читачем перекладеного твору як частини власного світогляду. Дослідниця апелює до жанру перекладу як до одомашнення жанрово-стилістичної доміантності, що може зберігатися або змінюватися з урахуванням історично зумовлених особливостей першоджерела. Авторка статті доходить висновку, що коливання лінгвістичної моделі перекладу між культурою-джерелом та цільовою культурою і є жанром перекладу [8, с. 26].

Концепцію жанрової теорії перекладу О. Дзери широко використала в дисертаційній праці «Жанрово-стилістичні особливості епічних поем Середньовіччя в перекладі» Р. Ситар, метою якої було вивчити жанрові особливості героїчного епосу Середньовіччя та вказати на труднощі, які постають перед перекладачем у процесі відтворення віддалених у часі творів. Дослідниця наголошує: «Адекватне відтворення хронологічно віддаленого твору можливе лише тоді, коли перекладачі цілісно сприймуть жанрові риси оригіналу як вторинні утворення та вербалізують їх засобами цільової мови, долаючи проблеми часопростору й сприяючи культурній адаптації перекладу» [18, с. 195]. Р. Ситар звертає увагу на часовий чинник у перекладі, розглядає множинність перекладів як перекладознавчу проблему й виокремлює лексичні, семантичні та синтаксичні особливості «Словініани». Авторка вивчає перекладацькі трансформації та називає найчастотніші з них (калькування й описовий переклад), що використані перекладачами в процесі відтворення жанрово-стилістичних характеристик героїчного епосу [18, с. 193].

У дослідженні О. Хан «Детектив як тип тексту: перекладознавчий аспект» авторка, залучаючи комплексний підхід до аналізу тексту першотвору і його перекладу, установлює інваріантні та варіативні текст-типологічні ознаки класичного й hard-boiled детективів на текстовому та гіпотекстовому рівнях [22, с. 16] із позицій хронологічного, характерологічного та композиційного контекстів текстового рівня, обґрунтовує диверсифікацію підтипів детективного тексту з позицій перекладознавства. Дослідниця наголошує саме на тих контекстах, що стають

текстотвірними та жанротвірними для такого типу тексту й вимагають адекватного втілення в тексті перекладу. О. Хан указує на детектив як на жорстко регламентований тип тексту, який вимагає чіткого відтворення своїх текст-типологічних ознак, оскільки вони несуть важливе інформативне та ідіостилістичне навантаження [22, с. 6]. Крім варіанта та інваріанта жанру, дослідниця вивчає ще й символіку, що виконує прогностичну функцію в матеріалі дослідження, збереження якої впливає на якість перекладу [22, с. 5].

Найсучаснішим дослідженням у царині перекладознавства, дотичним до поняття жанру, є робота Н. Романюги «Лінгвостилістичний та семіологічний виміри відтворення художнього світу автора». У цьому дослідженні на матеріалі української малої прози розглянуто особливості відтворення лінгвостилістичних (портретні характеристики героїнь, діалектизми та соматичні фразеологізми, інтермедіальність, психологічне портретування жінки) та семіологічних (символіка гір / лісу, води, небесних тіл) особливостей творів української малої прози в англійському перекладі. Дослідниця наголошує на істотній різниці між жанрами прози малих та великих форм, на що перекладач повинен звернути увагу, оскільки твори зазначених жанрів мають свою специфіку [17, с. 15]. Н. Романюга характеризує основні риси, притаманні українській малій прозі як жанру, та зауважує, що перекладач повинен мати їх на увазі, якщо прагне наблизитися до ідіостилу автора [17, с. 21]. Дослідниця вказує на труднощі, які постають перед перекладачами в процесі відтворення індивідуально-авторських ідей письменників малої прози, акцентує увагу на поняттях адекватності й еквівалентності тексту перекладу задля максимально точного віддзеркалення в перекладі художнього світу автора першотвору.

Висновки. Згадані наукові розвідки з проблематики жанру в різних його аспектах засвідчують науковий інтерес перекладознавчих студій до жанрової теорії перекладу. У науковій літературі існують різні визначення поняття «жанр», що зумовлює варіативність напрямів його аналізу. Загальна концепція, яка усталилася в радянських студіях, є *структуралістською*, проте в сучасних наукових розвідках спостерігається її трансформація в *когнітивну*, спрямовану на дослідження не лише сталих, але й змінних ознак жанру, які загалом і детермінують означене поняття.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в дослідженні специфіки відтворення жанрових елементів різних літературних творів.

Література:

- Бахтин М. Проблема речевих жанров / М. Бахтин // Эстетика словесного творчества. – М. : Искусство, 1979. – С. 237–280.
- Бернадська Н. Теорія роману як жанру в українському літературознавстві : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : спец. 10.01.06 / Н. Бернадська. – Київ, 2005. – 36 с.
- Бідненко Н. Драма в аспекті художнього перекладу (на матеріалі українських і російських перекладів п'єси Б. Шоу «Учень Диявола») : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.05 / Н. Бідненко. – Київ, 2000. – 234 с.
- Бовсунівська Т. Когнітивна жанрологія і поетика : [монографія] / Т. Бовсунівська. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2010. – 180 с.
- Бовсунівська Т. Теорія літературних жанрів: жанрова парадигма сучасного зарубіжного роману / Т. Бовсунівська. – К. : КНУ, 2009. – 520 с.
- Брандес М. Стилистика текста. Теоретический курс : [учебник] / М. Брандес. – М. : Прогресс-Традиция, 2004. – 416 с.
- Гайда С. Стилистика и генология / С. Гайда // Статус стилистики в современном языкознании : Межвуз. сб. науч. трудов. – Пермь, 1992. – С. 26–33.
- Дзера О. Жанри художнього перекладу / О. Дзера // Записки перекладацької майстерні. – Львів : Вид-во Львів. нац. ун-ту, 2001. – С. 18–38.
- Комиссаров В. Современное переводоведение / В. Комиссаров. – М. : ЭТС, 2002. – 424 с.
- Копистянська Н. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства / Н. Копистянська. – Львів : ПАІС, 2005. – 367 с.
- Лебедь О. Жанровые проблемы перевода фразеологии (на материале русских, украинских, англоязычных переводов, различных по жанровой принадлежности текстов): автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / О. Лебедь. – Одесса, 1989. – 15 с.
- Левинтова Е. Существующие и возможные герменевтические подходы к вопросу о жанре / Е. Левинтова // Общая стилистика и филологическая герменевтика : сб. науч. трудов. – Тверь, 1991. – С. 1–35.
- Лукинова М. Жанровая специфика перевода классической драматургии (на материале русских переводов драм В. Шекспира «Буря» и «Ричард III») : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 / М. Лукинова. – Одесса, 1989. – 14 с.
- Некряч Т. Через терни до зірок: труднощі перекладу художніх творів : [навч. посібник] / Т. Некряч, Ю. Чала. – Вінниця : Нова Книга, 2008. – 200 с.
- Новикова М. Стил автора и стил перевода : [учеб. пособие] / М. Новикова, О. Лебедь, М. Лукинова [и др.]. – К. : УМКВО при Минвузе УССР, 1988. – 84 с.
- Раті А. До питання відтворення жанру: теоретичний аспект / А. Раті // Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика : матеріали доповідей VI Міжнародної науково-практичної конференції, 5–6 квітня 2013 р. / за заг. ред. А. Гудманяна, С. Сидоренка. – К. : Аграр Медіа Груп, 2013. – С. 333–336.
- Романюга Н. Лінгвостилістичний та семіологічний виміри відтворення художнього світу автора (на матеріалі англійських перекладів української малої прози кінця XIX – першої чверті XX століття) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.16 / Н. Романюга. – Київ, 2012. – 250 с.
- Ситар Р. Жанрово-стилістичні особливості епічних поем Середньовіччя у перекладі (на матеріалі поеми «Слово о полку Ігоревім» та її англійських перекладів) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.16 / Р. Ситар. – Львів, 2006. – 237 с.
- Скороходько С. Жанровое и национальное своеобразие текста и перевод реалий (на материале волшебной сказки) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 / С. Скороходько. – Одесса, 1991. – 16 с.
- Струк І. Фонографічні аномалії діалектів в українських перекладах творів М. Твена / І. Струк // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна. – 2016. – Вип. 61. – С. 332–334.
- Тынянов Ю. Поэтика. История литературы. Кино / Ю. Тынянов. – М. : Наука, 1977. – 574 с.
- Хан О. Детектив як тип тексту: перекладознавчий аспект (на матеріалі британського й американського детективів) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.16 / О. Хан. – Херсон, 2011. – 20 с.
- Шама И. Перевод – искусство понимать / И. Шама. – Запорожье : Просвіта, 2005. – 240 с.
- Яхонтова Т. Жанрообразующая лексика английского неоромантического экзотико-приключенческого романа : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Т. Яхонтова. – Львов, 1991. – 16 с.
- Fowler A. Genre and the Literary Canon / A. Fowler // New Literary History. Vol. 11, No. 1, Anniversary Issue: II. – Baltimore : Johns Hopkins University Press. – 1979. – P. 97–119.
- Guillen C. Literature as System. Essays towards the Theory of Literary History / C. Guillen. – Princeton : Univ. Press, 1971. – 528 p.
- Marino A. Toward a Definition of Literary Genres / A. Marino // Theories of Literary Genres. Vol. VIII. – Pennsylvania : Pa and L, 1978. – P. 41–56.

28. Reichert J. More than Kin and Less than Kind: the Limits of Genre Theory / J. Reichert. – University Park : Pennsylvania State University Press. 1978. – 167 p.
29. Steen G. Genre between humanities and sciences / G. Steen // Bi-Directionality in the Cognitive Sciences: Avenues, Challenges and Limitations. – 2011. – VIII. – P. 21–42.

Рати А. А. Переводоведческий статус понятия «жанр» в современных транслятологических студиях

Аннотация. В статье исследуются разные подходы к изучению понятия «жанр» в современном переводоведении. Особое внимание уделено разным трактовкам исследуемого понятия в отечественном и зарубежном переводоведении, а также определены ключевые особенности обозначенного феномена. Исследование определяет сме-

щение акцентов с пониманием жанра как структуралистской иерархии, указывая на его когнитивную природу.

Ключевые слова: жанр, жанровая специфика, переводоведение, когнитивистика.

Rati A. Translational status of the notion “genre” in modern translation studies

Summary. The article deals with different approaches to investigation of the notion “genre” in modern translation studies. Special attention is paid to different definitions of the notion in national and foreign translation studies as well as to the identification of key peculiarities of this phenomenon. The research has determined that understanding of genre as a structural hierarchy has shifted for a cognitive one.

Key words: genre, genre peculiarities, translation studies, cognitive science.